

KONSERWACJA ZBIORÓW SPECJALNYCH NA PRZYKŁADZIE MUZEÓW MISYJNYCH

Muzea misyjne zasadniczo przechowują w swoich pomieszczeniach eksponaty pochodzące z odległych krajów misyjnych Azji, Afryki, Ameryki Południowej, Australii i Oceanii. Eksponaty te to objaw kultury materialnej, społecznej i duchowej, w tym także religii ludów wśród których głoszona jest Ewangelia, a również objaw życia chrześcijańskiego młodych Kościołów. Muzea misyjne to także zbiory pamiątek po misjonarzach. Wśród eksponatów tego typu muzeów znajdują się również kolekcje przyrodnicze.

Trudno mówić o specyfice konserwowania zbiorów specjalnych w postaci eksponatów misyjnych, gdyż zbiory te podlegają regułom konserwacji, które dotyczą nie tyle terenu, co materiału, z którego są one wykonywane.

Zanim przejdę do omawiania postępowania konserwatorskiego w obrębie poszczególnych grup przedmiotów (podział zastosuję ze względu na rodzaj materiału, z jakiego eksponaty zostały wykonane), chciałbym zwrócić uwagę na jedną zasadniczą sprawę — konserwacji obiektów muzealnych może dokonywać jedynie osoba dobrze do tej pracy przygotowana. Nie należy oddawać eksponatów w ręce samouków i ludzi, którzy praktycznej konserwacji uczą się na naszych zbiorach. Takie postępowanie z pewnością przyniosłoby niepowetowane straty, łącznie z unicestwieniem eksponatu.

W praktyce muzea misyjne, w większości, w tym także Muzeum Misyjno-Etnograficzne Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie, w zakresie konserwacji obiektów muzealnych ograniczają się do przestrzegania zasad profilaktyki konserwatorskiej, natomiast ingerencje konserwatorskie czynione są przez fachowców, najczęściej pracowników państwowych muzeów etnograficznych — na zasadzie prac zleconych — w ramach dobrze rozumianej międzymuzealnej współpracy. Muzeum w Pieniężnie taką współpracę prowadzi już od wielu lat z Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie.

Muzea państwowe posiadają dobrze przygotowany personel merytoryczny i konserwatorski, dobrze wyposażone w różne urządzenia przydatne do konserwacji pracownie, odpowiednie środki chemiczne.

Budowanie w każdym muzeum kościelnym własnej pracowni konserwatorskiej, zwłaszcza w muzeum misyjnym, okazuje się sprawą nie do wykonania, chociażby z tytułu braku pomieszczeń i odpowiednich środków finansowych. Dla zatrudnionych pracowników wypadłoby nadto zorganizować ciąg pracy, a to nie zawsze byłoby możliwe. Pewnym rozwiązaniem byłoby zorganizowanie pracowni konserwatorskich dla jakiejś grupy muzeów, jako wynik wzajemnej współpracy, ale ten problem na obecnym etapie może pozostać jedynie w sferze życzeń.

Po tych kilku słowach wstępu, pragnąłbym zapoznać czytelników ze

sposobami działań konserwatorskich, w grupie eksponatów metalowych, z ceramiki i szkła oraz kamienia, drewna i innych materiałów, przy czym opisy zabiegów konserwatorskich tutaj poruszanych chciałbym potraktować jedynie sygnałowo i w formie swego rodzaju wprowadzenia, zwracając uwagę na złożoność tych działań i odpowiedzialność. Artykuł niniejszy napisany został przez kierującego od wielu lat pracami muzeum w Pieniężnie, który sam nie będąc konserwatorem, i sam nie zajmując się fizycznie żadnymi pracami konserwatorskimi, z konieczności o problemy konserwacji się ocierał, decydując, w oparciu o opinie fachowców, o podjęciu takich czy innych zabiegów celem ratowania naruszonych przez czas obiektów. Rad więc zamieszczonych w niniejszym artykule nie należy traktować jako formy podręcznika z zakresu konserwacji, ale jedynie jako swego rodzaju uzupełnienie wiedzy z zakresu profilaktyki.

Metale

Szczególnie trudnym problemem do opanowania w wypadku metali jest podleganie ich procesowi korozji. Korozja może przybierać różne formy i przebiegać z różną prędkością, w zależności od odporności i trwałości korozyjnej metalu oraz środowiska korozyjnego; są to: zanieczyszczenie powietrza, gazy atmosferyczne, wody, wilgoć. Tylko w ściśle określonych warunkach niewidoczna warstewka tlenku ochrania i zabezpiecza głębsze sfery metalu przed działaniem tlenu. W stosunku do innych gazów jedynie wtedy, kiedy wykazuje przewodnictwo elektryczne. Bywa jednak szybko niszczone, jeżeli jej przewodnictwo wykazuje charakter elektrolityczny. Warto wiedzieć, że inaczej postępuje się z zabytkami pochodzącymi z otwartego powietrza, inaczej z wydobytymi z ziemi, inaczej z wydobytymi z wody słodkiej, a jeszcze inaczej z wody morskiej.

W konserwacji zabytku metalowego najważniejszym zabiegiem jest jego oczyszczenie i doprowadzenie do ustabilizowania patyny. Do czyszczenia metalu stosowane są metody: mechaniczne, chemiczne i elektrochemiczne.

Przy czyszczeniu metali metodą mechaniczną na sucho stosuje się różnego rodzaju pędzle, szczotki, o różnych stopniach twardości, proszki wydmuchiwane z dyszy powietrzem pod ciśnieniem, igły o ostrym czubku — do wydlubywania rdzy z głębszych warstw. Przy zastosowaniu czyszczenia metali metodą mechaniczną na mokro używa się benzyny, benzenu, czterochlorku węgla, estrachu i eterachu.

Decydując się na zastosowanie metody chemicznej — do usuwania zielonych związków miedzi ze srebra, używamy kwasu cytrynowego i winowego; do usuwania grysztanu z obiektów miedzianych, brązowych i mosiężnych używamy 20% roztworu kwasu cytrynowego z dodatkiem 4% timocznika; do usuwania korozji z obiektów żelaznych stosuje się 5—10% roztwór kwasu siarkowego lub 50% roztwór kwasu fosforowego; do czyszczenia zabytków z cyny i ołowiu stosuje się 2,5% roztwór kwasu solnego; do czyszczenia srebra z czarnych nalotów używany jest cyjanek potasu; do czyszczenia miedzi i jej stopów używany jest 12% roztwór wodorotlenku sodowego.

Metody elektrochemiczne są już bardziej skomplikowane, wymagają bowiem odpowiedniej aparatury i dużego doświadczenia.

Przy konserwacji metali należy także uwzględnić procesy lutowania, spawania, klejenia, wypełniania ubytków, patynowania, barwienia me-

tali. W tym zakresie trzeba usług fachowców. Bardzo ważną rzeczą w pracy z metalami jest zabezpieczenie ich przed dalszą korozją. Robi się to poprzez kąpiele w różnych odczynnikach, bądź też poprzez zastosowanie powłok ochronnych w postaci poliocetanu winylu, octanu celulozy, lakieru nitrocelulozowego.

C e r a m i k a

Do tej grupy zaliczamy wyroby garncarskie i terakoty, fajanse, kamionki, porcelanę twardą i miękką.

Z punktu widzenia kolejności wykonywanych zabiegów konserwatorskich ceramiki, całość procesu można podzielić na następujące etapy: oczyszczenie, wzmocnienie i utrwalenie materiału, połączenie części i uzupełnienie ubytków materiału, wykończenie — a więc retusze, scalanie optyczne i ewentualne zabezpieczenie powłoką ochronną.

W warunkach muzeów misyjnych konserwacja może ograniczyć się do czyszczenia i pokrycia obiektu warstwą ochronną.

Zazwyczaj ceramikę czyści się czystą wodą. Można do niej dodać kokosalu lub płynu FF, ewentualnie innego. Nie należy stosować mydła. Przed uszkodzeniami mechanicznymi i rozsypaniem chroni się eksponaty przepojaniem ich 10% roztworem acetonowym, dobrym lakierem nitrocelulozowym oraz zaklejeniem bibułą japońską i klejem acetonowym. Zabytki ceramiki rozmiękczonej należy zabezpieczyć przed wyschnięciem.

W wypadku zanieczyszczenia ceramiki węglanem wapnia i magnezu stosować należy roztwór kwasu solnego; przy zanieczyszczeniach tłuszczem, smołą, żywicami stosujemy chloroform i benzynę ekstrakcyjną; przy zanieczyszczeniu olejem schnącym, farbami, lakierami stosujemy alkohol metylowy, aceton i amoniak; przy zanieczyszczeniu rdzą — dwuchromian potasu i kwas solny.

Klejenie, uzupełnianie ubytków, wzmocnianie ceramiki, zwłaszcza metodą termiczną konsolidacji, należy wykonywać w dobrych warunkach konserwatorskich. Klejenie doraźne można wykonywać w warunkach zwykłej pracowni muzealnej. Najczęściej stosowane kleje to Epidian 5, Epidian 100, klej BF, BWF, UHU. W warunkach muzeów misyjnych można przeprowadzać prace przy nakładaniu powłok ochronnych, np. z nitrocelulozy, żywicy akrylowej, lakieru silnikowego.

S z k ł o

Zabytki ze szkła nie wymagają szczególniejszych działań. Szkła na skutek nawilgocenia pokrywają się rosą. By tego uniknąć, należy szkła pokryć warstwą lakieru nitrocelulozowego lub akrylowego. Generalnie rzecz biorąc, czyszczenie zabytków ze szkła przeprowadza się w sposób zbliżony do czyszczenia zabytków z ceramiki.

K a m i e ń

Kamień należy chronić przed bakteriami i mikroorganizmami. Najbardziej powszechnym sposobem czyszczenia kamienia jest czyszczenie przy użyciu materiałów ściernych lub drobnoziarnistego piasku; także przy pomocy kwasu fluorowodorowego, benzyny ekstrakcyjnej, alkoholu metylowego, roztworu amoniaku. Utwardzanie kamienia przez rekrystalizację przy pomocy katalizatorów, wzmocnianie roztworami żywicowymi, uzupełnianie ubytków najlepiej czynić w profesjonalnych zakładach konserwatorskich.

Drewno, tkaniny, papier, skóry, elementy roślinne

Doraźnie można dokonać zabezpieczenia tych obiektów zaatakowanych przez drobnoustroje, korniki i inne żyjątka poprzez zastosowanie trucizny i umieszczenie w worku foliowym, szczelnie zamkniętym, bądź przez umieszczenie wymienionych przedmiotów w komorze próżniowej. Z komór takich można korzystać w niektórych muzeach, a także w magazynach zbożowych.

Inne zabiegi konserwatorskie proponują przeprowadzać w ośrodkach wyspecjalizowanych.

Zakończenie

To, co przedstawiłem, traktuję jako swego rodzaju radę w zakresie konserwatorstwa w muzeach kościelnych misyjnych. Przytoczone zasady i tym razem mają charakter bardziej profilaktyki niż konserwacji. Taki sposób postępowania proponuję muzeom misyjnym. Znając bowiem ich możliwości personalne i lokalowe sędzę, że na więcej ich chyba stać nie będzie. Gdy owe wskazania zostaną wypełnione, zaistniały stan rzeczy będzie można uznać za właściwy. Własne zabiegi profilaktyczne i działania konserwatorskie fachowców pozwolą muzeom kościelnym na zabezpieczenie ich zbiorów przed niszczeniem i zachowanie tychże na długie lata dla dobra kultury i przyszłych pokoleń.

WYBÓR WAŻNIEJSZEJ LITERATURY PRZEDMIOTU

B. Marconi. O sztuce konserwacji. Zebr. i oprac. J. Bursze. Warszawa 1982. Muzealnictwo. Praca zbior. pod red. S. Komornickiego i T. Dobrowolskiego. Kraków 1947.

J. Lehmann. Chemia w ekspertyzie i konserwacji zabytków z materiałów nieorganicznych. (Metale, ceramika i szkło, kamień). Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom LI. Warszawa 1978.

J. Lehmann. Chemia malarstwa i jego konserwacji. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom XXXVII. Warszawa 1974.

J. Gilewicz, M. Kranz, J. Lehmann. Żywice organiczne w konserwacji zabytków kamiennych. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom XXV. Warszawa 1969.

A. i S. Sękowscy. ABC klejów i klejenia. Biblioteka Młodego Technika. Warszawa 1986.

Schemat dokumentacji konserwatorskiej zabytków ruchomych. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom XLV. Warszawa 1977.

M. Husarska. Współczesne metody profilaktyki i konserwacji papieru stosowane w krajowych archiwach i bibliotekach. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom XXIV. Warszawa 1969.

Zagadnienia konserwacji drewna. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom III. Warszawa 1961.

Zagadnienia konserwacji zabytkowych tkanin i skóry. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom IX. Warszawa 1964.

W. Ślesiński. 250 lat recept na czyszczenie obrazów. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom XXVII. Warszawa 1970.